

tankönyvnek is ideális, és ebben a minőségében (is) hiánypótló jellegű. Egy szakmailag ennyire erős gyűjtemény rendkívül megkönnyíti színvonalas kurzusok összeállítását, és egyszerű lehetőséget biztosít, hogy minél több képzés vegye föl tantárgyai közé a pszicholingvisztikát, de bizonyos fejezetek jól kiegészíthetnek távolabbi témaköröket is.

A két kötet tehát jelentős, strukturált, a lényegét kiemelő áttekintését adja a pszicholingvisztika fő témáinak, aktuális, megbízható és érvényes eredményeinek, és egyúttal a Magyarországon folyó kutatások mai állásának. Egy olyan átfogó rendszertant hoz létre, amely nem hiányozhat senki könyvespolcáról,

aki szakmája, munkája vagy pusztán kíváncsisága folytán érdeklődik a nyelvi funkciók nem kizárólag nyelvészeti jellegű természetéről. A nyelvvel, a nyelvészettel, a beszéddel vagy az írott szöveggel professzionális szinten foglalkozó szakmabelieknek azonban nélkülözhetetlen műről van szó. Remélhetőleg sokaknak szolgál majd világitótoronyként a viharos sebességgel duzzadó tudományos eredmények tengerén. *(Pléh Csaba – Lukács Ágnes szerkesztők: Pszicholingvisztika 1–2. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2014)*

Forgács Bálint
CEU

Marx lábnymai

Hazánk mai, erősen széttagolt és súlyos zavarokkal küzdő eszmeállapota közepette bátorságszámba megy Karl Marxról monográfiát írni. Marx neve szitokszó lett, akin felszínesen gondolkodó politikusok köszörülnek a nyelvüket, szobraikat rég kitessékelték közttereinkről, szalonképtelenné minősítették már a Budapesti Corvinus Egyetem aulájában is.

Valójában Marx alakja iránt a boldogabb nyugati országokban mind a tudomány, mind a politika részéről mindmáig megmaradt az illő és méltányos tisztelet. Jól mutatja ezt Walter Scheel német államelnök egyik 1978. évi fontos nyilatkozata. Scheel a düsseldorfi Filozófiai Világkongresszus megnyitáskor mondta: *„Azt hiszem nem beszélhetnék itt most Önök előtt a szabad és szociális jogállam elnökeként, ha nem éltek és gondolkodtak volna sok évvel ezelőtt olyan emberek, mint Montaigne és Karl Marx.”* Ehhez még azt is hozzátette: *„Marx sok olyan fontos gondolat atyjának is tekintendő, melyek nélkül aligha lenne megérthető például országunknak, az NSZK-*

nak a valósága a gazdaságot, a társadalmat, a tudományt illetően. – Miért is engedjük át ezt az okos németet a marxistáknak?”

A mű egészét tekintve kirajzolódik Kiss Endre nyilvánvaló szándéka: kiszabadítani Marxtól a filozófiában és ideológiákban eddig uralkodó szemléletek rabságából, s ezek részletes és árnyalt bírálatával hozzásegíteni a fiatal nemzedéket ahhoz, hogyan is kell foglalkozni Marxszal, a tudóssal és gondolkodóval.

De van egy másik célja is: felértékelni a Marx utáni periódus marxizmusának legnagyobb alakjait, olyan önálló filozófusokra hívni fel a figyelmet, akikhez mint szuverén gondolkodókhoz érdemes közeledni.

Kiss Endre Marx életművéből a filozófiát értelmezi és e filozófiai életmű alapvető stációinak feldolgozása képezi a könyv mintegy harmadrészét. A kötet nagyobbik része a Marx utáni marxizmust dolgozza fel, amikor is roppant széles tabló felvázolására vállalkozik. Ehhez a rendelkezésre álló mintegy 173 oldal aligha bizonyul elegendőnek, hiszen a II. Internacionálé korától a posztmodernig újabb és újabb fejlődési hullámok rajzát kell adnia.

Így azután roppant tömör kiegészítésekre kényszerül, és sok fontos mondanivalót is apróbetűs oldalakba zár be az olvasó számára.

A szerző tudatában van annak, hogy Marx a filozófiában nem alkotott kifejezetten rendszert, mint írja, fragmentumokból áll össze gondolatvilága, mindamellett úgy véli, hogy hatalmas a filozófiai teljesítménye. Ebből a koncepcióból épül fel Kiss Endre műve, amely Marx filozófiai gondolatait igyekszik nyomon követni, nem pedig a Marxot korának nagy tudósai közé emelő közgazdász életművet.

Valószínűnek látom, hogy a szerző a XX. század nagy modernizációs törekvéseinek aspektusából, mintegy visszatekintve interpretálta Marxot: e törekvések tévutaknak bizonyultak, és tragédiákba is torkolltak.

A marxizmus hibrid jellegéről és Marx hat filozófiájáról beszél monográfiájában a szerző, ami az eddigi irodalomból kiolvasható.

A szerző külön fejezetet szentel „a fiatal Marx és az elidegenülés” témájának, ugyanis ez az életrajzi szakasz az, amelyben a humanista lázadó átmegy az osztályharc és proletárdiktatúra Marxába, és marxi Marxszá változik, avagy ennek a szakasznak a végéig marad meg igazi Marxnak. Ez elől a kérdés elől aligha lehet elmenekülni, hiszen a 60-as évek európai mozgalmi (diákmozgalmi) éppen ehhez az állásponhoz közelítettek. Ezért látom hiánynak, hogy nem szerepelteti és elemzi a *Gazdasági-filozófiai kéziratokat* ebben a fejezetben. Újszerű és történetileg pontos azonban ennek a fejezetnek a gondolatvilága, amennyiben Marx történetfeldolgozását jogosan veti egybe az örökül kapott kész polgári történetfilozófiákkal. A nagy megoldásra váró kérdés ugyanis, amivel már a felvilágosodás legjobbjai vívódtak, a történelmi törvények feltárása volt, amit vagy elodáztak (Kant), vagy amire meddő kísérleteket tettek (Herder és követői). Reális

a szerzői megállapítás, hogy Marx az 50-es évekre már búcsút mond a filozófiának, és a politikai filozófia művelőjévé válik. A marxi filozófiát különös figyelem illeti meg a *hatalom* kérdésének felfogásában – jöllehet az utóbbival más kortársai is foglalkoztak –, mert a problematikát több irányba is kielezte.

A bonapartizmus-elemzés politikai filozófiája az, amelyben a marxi vonal nagy eltérést mutat a megszokottól. A bonapartizmus-elemzések fő jelentőségét Kiss abban látja, hogy ebben Marxnak briliáns, szuggesztív gondolatmenetei vannak, ezek teszik klasszikussá, és nem a sztálini korszak politikai rendszerére vonatkozó áthallásai.

A bonapartizmus jelentősége: enélkül nincs modern társadalom – ezt Marx a társadalmi csoportok – újszerű – mozgásának aprólékos leírásával ábrázolja. Mindezek alapján a *Brumaire* jelentőségét nehéz lenne túlbecsülni: harmadik kiadását Engels azzal indokolta, hogy Marx ebben megmutatta, hogyan működnek a társadalom „mozgástörvényei” (jöllehet nem erről van szó, Engels ezzel a II. Internacionálét kívánta igazolni). Valójában Marx itt túllépett a *Kommunista kiáltványban* megfogalmazott társadalomképén, és olyan adekvát értelmezését adta a bonapartizmus-jelenségnek, amelyre a kor történészei (Heinrich von Treitschke, K. Frantz, Pierre-Joseph Proudhon) nem voltak képesek.

A IV. rész a *Nyersfogalmazványt* és a *Tökét* elemzi. A kor politikai filozófiájának felrajzolás után Marx a modern kapitalizmus elemzésének feladatát tűzi ki, és 1866-ban kiadja a *Töke* I. kötetét. A filozófus Marx a *Töke* megjelenésével nyer világhírt, és lesz a szociáldemokrata munkásmozgalom vezéralakjává.

Az előmunkálatokat jelentő *Nyersfogalmazvány* a *Tökével* ellentétben – filozófia. Nem úgy „filozófia”, mint az első két korszakban:

ilyen „belső”, „szisztematikus” egység nincs benne. Téves az, hogy Marxnál koherenciát kell keresni, mert hiszen ez nincsen meg.

A *Töke* ad tudományos legitimitációt Marxnak, és a tudományos magyarázat teremti meg a szocialista mozgalom legitimitációját is. Az újabb „filozófálási” kényszert a megírandó nemzetgazdasági munka módszertani nehézségei képezték.

Mennyiben volt a *Grundrisse* pozitivista? – ezt elemzi Kiss Endre, újszerű módon. Ezt a kérdést nem kerüli el a szerző, mert a kort a nagy pozitivista áramlat hatotta át.

Mindezek alapján vált lehetővé, hogy Marx búcsút mondhasson a régi filozófiának, és a hegeli filozófián is felülemelkedve „a Hegel-nélküli filozófiai univerzumnak az 50–60-as évek szélsőségesen bonyolult erőterében végrehajtott legjelentősebb újrendezését vitte végbe”. Kiss szerint ez a kritikai pozitívizmus minőségi ugrása volt, mert azt (a pozitívizmust) egyesítette a kritícizmussal a kor szintjén. A szerző szerint Ernst Mach hasonló törekvései tipológiailag ebbe az irányba mutattak.

Mindennek meglettek a tudományelméleti következményei: elkészült az új elméletképzés módszertana (lásd a *Nyersfogalmazvány* négy elméleti magyarázatváltozatát a profitról, a termelésről stb.)

Marxnak itt sikerül egyfelől megvédeni a reálkauzalitás pozícióját (ellentétben például Heinrich Rickerttel), és nem választani el egymástól a tőkés gazdaság elméletében a tényeket és az értékeket.

A Párizsi Kommün alapján Marx kidolgozta a politikai hatalom koncepcióját: a politikai hatalom filozófiai és gyakorlati problematikáját; a Kommün a valóságos történelmi cselekvés elérhetetlen optimalitását testésíti meg” (99.).

Marx kettősségét emeli ki a szerző a Párizsi Kommün kapcsán: miközben kimondja a döntő szót, és a konkrét párizsi eseményeket elfogadja a „munka felszabadítása végre (!) megtalált formájának”, gazdaságfilozófiája, valamint civilizáció- és társadalomképe akkor és a későbbiekben is a termelőerők olyan fejlettségére utal előre, amelyet akár még évszázadok is elválaszthatnak az 1871-es párizsi dátumtól. Az államosítás nem egyenlő a társadalmisítással, utóbbinak ugyanis súlyos feltételei vannak.

A neomarxizmus letűnésével előtérbe került a neoliberalis és a neopositivista módszertan megújítása, kb. 1989-től kezdve, ami – a posztmodernnel együtt élve – a globális intézményrendszer deklarált és szankcionált – alapja lett. Ez képezte az utóbbi harminc év filozófiájának alapvető tartalmát.

Ez mind a szocializmus, mind a kapitalizmus 1945 után kialakult rendszerével szemben meghatározó elmozdulást jelent. Ennek a nagy elmozdulások lényege és jelentősége (hatalmas erejű komplexum) sem a kapitalizmus, sem a szocializmus oldalán lévő ideológusok számára nem vált világossá.

Az új, szélesebb fogalomalkotás szemben áll a vulgármarxizmus fogalomalkotásával, de nem a marxi módszerrel. Így lehetségessé válik egy konstruktív metafizológia, amelynek több változata lehetséges, a „filozófia vége” nem jön szükségszerűen el. Ilyen módon kitölthető a keletkezett vákuum, és kinyílik a módszertani lehetőségek horizontja.

A globalizmus időszakára nézve a szerző lát távlatot a marxizmus számára, mert a *tudomány és az elmélet* azonosítása a marxizmus történetében az egyik meghatározó sajátosság volt: így egyszerre volt a tárgyi szféra *corpusa*, tudomány és elmélet. A marxizmus lehanyaglása után e kétféle meghatározóként meg-

szűnt, nem tudott egyszerre tudomány és elmélet lenni.

Ez a tény viszont elgondolkodtató, és következtetések vonhatók le belőle: az *utolsó nagy elmélet módszertana használhatóvá is*

válhat. (Kiss Endre: *Marx lábnymai... és átváltozásai.* Budapest: Gondolat, 2013)

Rathmann János
filozófiatörténész,
az MTA doktora

Életének 94. évében elhunyt Kovács Ferenc agrártudós, az MTA rendes tagja, az Állatorvos-tudományi Kar professor emeritusa, a Kaposvári Egyetem kutatóprofesszora, lapunk szerkesztőbizottságának tagja. Emlékét megőrizzük.

a szerkesztőség